

D u d á s B a r b a r a

Adalékok Bartha László Cirkusz-sorozatához

„Lassan feltápaszkodott. Körülötte ködben úszott a világ, s ezen a ködön keresztül látta, hogy Roeber jobbra-balra biccent fejével a közönség felé. A nézők helyükről felugrálva, tombolva ordítottak, hadonásztak, zsebkendőjüket lengették. Arbuzovnak azonban úgy rémlett, hogy mindez régi ismert álom – képtelen, fantasztikus álom, s ugyanakkor mégis kicsinyes, sőt unalmas ahhoz a gyötrelmes, szorongó érzéshez képest, amely a mellét szagattja.”

Bartha László (1908-1998) festőművész pályája több mint húsz éve lezárult, életművének átfogó feldolgozása azonban a mai napig adóssága szakmánknek. A rendkívül gazdag és sokrétű festői munkássága mellett Bartha 1955-1982 között igen jelentős könyvművészeti tevékenységet is kifejtett, legalább 150 könyvhöz készített tollrajz, gouache és akvarell technikával fekete-fehér és színes il-

lusztrációkat, esetenként borító- és kötésterveket is. A többségében az Európa, a Magvető és a Szépirodalmi Könyvkiadók gondozásában megjelent könyvek sorában különleges helyet foglal el az Európa Könyvkiadó által 1979-ben kiadott *Cirkusz* című kötet, mely egyben a művész utolsó jelentős könyvművészeti munkája is. A könyv, mely mind méretét és formátumát, mind a szöveg-illusztráció viszonyát tekintve rendhagyó, Bartha saját szavaival élve „luxuskiadvány”, az 1979-es téli könyvvásárra készült el – benne Alekszandr Kuprin *Cirkusz* című írása, Thomas Mann *Egy szélhámos vallomásai* című regényének egy részlete, valamint Karinthy Frigyes *Cirkusz* című írása mellett Bartha László tizenkét képével.

A jellemzően képciklusokban gondolkodó Bartha 1976-77 folyamán festette nagyszerű *Cirkusz*-so-

Éliás Ádám / *Ló nélkül és Aratás*, bronz, 2018

Lázár Tibor festőművész képei és az érdeklődők

rozatát, mely 12 gouache festményből, illetve néhány kapcsolódó olajfestményből áll. A ciklus minden egyes darabja – Bartha korábbi sorozatainak, így a Jeges Balaton, a Behavazott falu vagy az Erdély-ciklus gyakorlatához hasonlóan – valós természeti látványból kiinduló alkotás, összhatását tekintve azonban egyfajta líraian elvont, absztrakt ábrázolásmód felé való törekvés jellemzi őket. A képek központi motívuma minden esetben egy cirkuszi sátor boltozata alatti ovális porondon zajló drámai jelenet, artisták, bohócok, idomított állatok, esetenként marionett figurák kavargó együttese által eljátszott előadás-finálé, mely a legváltozatosabb érzelmeket hívja elő a nézőből. A hideg, kékes-szürkés árnyalatú kompozíciókból sárgák, vörösek és narancsok kontrasztos foltja ugrik elő, míg a festői megoldásokkal jellemzett háttér előtt finom vonalú, ritmusos részletek rajzolódnak ki. A sorozat első lapjain zsúfolt porond-jelenetet mutat a művész újabb és újabb nézőpontból, míg a későbbi lapokon a zsúfoltság helyett egyre drámaibb pillanatokat, marionett-figurák ideges táncát, esendő emberi alakok egyéni történeteit – talán egyben saját magánéleti traumáit – beszéli el.

A sorozatot először 1978 telén láthatta a nagyközönség Bartha Helikon Galériában rendezett önálló kiállításán, melynek megnyitóbeszédében Domokos János, az Európa Könyvkiadó igazgatója a fes-

tő világát varázslatos, álomszerű, örökké megújulóként, a művészt magát pedig „fiatal öregként” jellemezte. Bartha saját visszaemlékezése szerint a sorozat elsősorban személyes emlékekből inspirálódott: gyermekkori, fiatalkori tapasztalatokból, az 1973-74-es székelyföldi utazása során meglátogatott palánkai vásár szekértáborában rendezett előadás vizuális élményéből. „Ennek a ciklusnak sem csak a cirkusz az inspirációja, én mindig szerettem a cirkuszt, és még főiskolás koromban a ligeti Becketow-cirkuszban az igazgató engedélyével állandóan rajzoltam, de ebben a témában sokkal többet érzek, a cirkuszban ugyanaz játszódik le, mint az életben. És amikor ezt a sorozatot elkezdtem, akkor azt próbáltam meg, hogy egy teljesen természetelű fináléjellelű dologból, amelyik mindig cirkuszi előadás végén lejátszódik, lassacskán kivontam azokat az elemeket, amelyek a cirkusz látványában meghatározók, hogy végül is mennyi marad.”

Az 1979-ben megjelent Cirkusz kötet mind a tizenkét gouache képet bemutatta, ráadásul szokatlanul nagy méretben: a nagyalakú, 32x13 cm-es könyv egyenként két teljes oldalt kitöltő színes illusztrációiként, míg a könyv borítóján a sorozat záródarabját jelentő, melankolikus hangulatú kocsihúzósvonulós ismétlődik meg. A tematikus kötetben szereplő festményeket három irodalmi alkotás kíséri – mintegy illusztrálja – ám mindegyik

Török Bianka / Perigo társasjáték (részlet)

esetében újra-kiadásról van csupán szó: az orosz realista Kuprin szövege magyar nyelven először 1957-ben az Új Magyar Kiadónál, Thomas Mann regénye 1947-ben a Révai Irodalmi Intézetnél, míg Karinthy írása 1956-ban a Szépirodalmi Kiadónál jelent meg. Bár biztos forrás nem áll rendelkezésünkre a kiadói szándékkal kapcsolatban, azonban feltételezhető, hogy a tematikus kötet létrejöttét Bartha sorozata inspirálta, a belőlük rendezett kiállítás, mint láttuk, az Európa Könyvkiadó igazgatója nyitotta meg. A kötet Bartha könyvművészetének vitathatatlan csúcscarabja, mely a több mint három évtizedet felölelő illusztrátori pálya méltó lezárása is egyben. Célközönsége – bár a könyv formátuma ezt sejtetné – nem egyértelműen a gyermek olvasó, sokkal inkább egy életkorban vegyes, a cirkusz világ iránt bármilyen okból fogékony, érzékeny olvasóréteg lehetett.

A Cirkusz-sorozat a Bartha életmű egyik fontos fordulópontját képezi. A figurális, emberi alakokkal is dolgozó ábrázolásmód egyik utolsó példáját jelöli a művész pályáján, egy nagy korszak lezárultát. Bartha festői nyelvezete élete utolsó szakaszában – mely 1968-as Kőszegre költözésével kezdődött és egészen haláláig tartott – egyre tudatosabban törekedett a látvány rendszerbe foglalására, absztrahálására, szín és forma harmóniájának megteremtése felé, melynek során a látvány, mint inspirációs forrás ugyan megmarad, az elkészült alkotások azonban

már tisztán absztrakt táblaképek.

Részlet Alekszandr Kuprin: Cirkusz című írásából. Cirkusz, Európa Könyvkiadó Budapest, 1979, 45.

Bartha ifjúsági könyvek számára alkotott illusztrációiról korábban írtunk már: Salamon Nándor: Ceruzavonások az illusztrátor Bartha László portéjához, Art Limes 2009/1. szám, 59-69.

A művek ma, a Bartha hagyaték részeként, a Szombathelyi Képtár gyűjteményében található. A múzeum munkatársainak ezúton is szeretném köszönetemet kifejezni, amiért lehetővé tették számomra a gyűjteményben való kutatást.

Bartha László érdemes művész kiállítása. 1978. november 16 – december 10. Helikon Galéria, Budapest.

Rideg Gábor: Egy fél évszázados festői pálya. Beszélgetés Bartha Lászlóval. Művészet, 1985. május. XXVI. évf. 5. szám, 31.

Elképzeltető természetesen, hogy valamiféle egyéb évforduló, alkalom is kapcsolódott a cirkusz-tematikájú kötet megjelenéséhez, ugyan ebben az évben jelent meg ugyanis Szekeres József – Szilágyi György: Circus – Fejezetek a magyar cirkuszművészet történetéből című könyve is (Magyar Cirkusz és Varieté Vállalat, Budapest, 1979).